

Разьдзел 7

*Запішы гэта ў кнігу,
каб было яно для прышлых дзён на вякі вечныя*

Кнігазнаўства

Chapter 7

*Inscribe It in a Book,
that It May Be for the Time to Cover Forever and Ever*
Bibliographic Studies

Ганна Запартыка (Менск, Беларусь)

“І СЭРЦА СВОЙ БОЛЬ ГАВАРЫЛА...”

СПАДЧЫНА ЗЬМІТРАКА БЯДУЛІ Ў НОВЫХ АРХІЎНЫХ ЗНАХОДКАХ

Асабісты архіў Алеся Кучара захоўваў шмат літаратурных таямніц, што пачалі адчыняцца зь яго паступленьнем у Беларускі дзяржаўны архіў-музэй літаратуры і мастацтва (далей БДАМЛМ). Адна зь іх – “двухтамовы збор твораў” Зьмітрака Бядулі, які пісьменьнік склаў і аформіў сам. Калі быць дакладным, то трэба адзначыць, што зьберагаўся ён не сярод матэрыялаў названага асабістага архіўа, а сярод рэдкіх выданьняў бібліятэкі Кучара, якія разам з архівам паступілі на захаваньне ў БДАМЛМ. У архіве-музэі гэтыя два тамы і зьберагаюцца сёньня ў складзе бібліятэкі пад інвэнтарнымі нумарамі 19684 і 19685. Паводле словаў Фэлікса Кучара, сына Алеся Кучара, – ён перадаў бацькаў архіў у БДАМЛМ – зборнікі гэтыя захоўваліся ў іх сям’і ад часу супольнай зь Бядулем эвакуацыі ва Ўральск у 1941 годзе. Яны мелі цёмна-вішнёвыя каленкаравыя вокладкі, на момант перадачы моцна пашкоджаныя. На адной зь іх захаваліся надпіс залацістай фарбай: “Ясакар. Вершы”. Зборнікі ўяўляюць сабой аб’ёмныя сшыткі, розныя паводле памеру і якасьці паперы, на іх старонкі наклееныя выразкі з твораў Ясакара – Зьмітрака Бядулі, якія друкаваліся ў розных пэрыядычных выданьнях.

Зборнік пад № 19684 складаюць 57 вершаў і абразкоў, пранумаравана аўтарам ці захавальнікам 75 старонак¹. Амаль усе творы друкаваліся раней у розных

пэрыядычных выданьнях: “Наша Ніва”, “Беларусь”, “Вольная Беларусь”, “Беларускі шлях” ды інш. Большая іх частка прыводзіцца ў біябібліяграфічным слоўніку

жывы верш каваў...” (1914, “Наша Ніва”); “Ля сьветлай затокі” (1914, “Наша Ніва”); “Песьня” (1914, “Наша Ніва”); “Прыдзіця” (1914, “Наша Ніва”); “Сэрца прарочэ” (1914, “Наша Ніва”); “Маскарад” (1914, “Наша Ніва”); “Волат” (1914, “Наша Ніва”); “Арліхі” (1914, “Наша Ніва”); “Ад крыві чырвонай” (1914, “Наша Ніва”); “Вавілон” (1914, “Наша Ніва”); “На біблейны лад” (1915, “Наша Ніва”); “Можа быць родны бацька” (1915, “Наша Ніва”); “Бальляда” (1915, “Наша Ніва”); “Разсяўся туман” (1914, “Наша Ніва”); “Брат з сястрою” (1914, “Наша Ніва”); “Браты” (абразок) (1914, “Наша Ніва”); “Гісторыя” (1915, “Наша Ніва”); “Кат” (1915, “Наша Ніва”); “На біблейны лад” (1915, “Наша Ніва”); “Стары Круз” (1914, “Беларусь”); “Ож, Вожаўка...” (1914, [“Беларусь”]); “Nad strachoj wagona...” [“Беларусь”]; “Мой сьпеў” (1910, “Наша Ніва”); “Юда жэніцца” (1915, “Наша Ніва”); “На біблейны лад” (1915, “Наша Ніва”); “У муках” (1915, “Наша Ніва”); “Русалка” (1917, “Вольная Беларусь”); “Гімны волі” (1917, “Грамада”); “Тры сьцежкі” (1917, “Вольная Беларусь”); “Крывавае карона” (1917, [расейскамоўная газэта]); “Шайтан сьмерці” (1917, “Беларуская рада”); “Вясельле” (1914, “Беларуская рада”); “Ратаям” (Вільня 22.10.1914, [расейскамоўная газэта]); “Віленскія ўспаміны” (абразок) (1917, “Вольная Беларусь”); “Званы” (з віленскіх успамінаў) (1918, “Гоман”); “Казка зімовай ночы” (1918, “Вольная Беларусь”); “Новы год” (1918, “Вольная Беларусь”); “Калі хочаш пазнаць” (1918, “Вольная Беларусь”); “Хараству” (1918, “Вольная Беларусь”); “У гадаўшчыну Рэвалюцыі 28.ІІ.1917 – 28.ІІ.1918 г.” (1918, “Вольная Беларусь”); “Плач Волі (Мінск 30.12.1917)” (1918, “Вольная Беларусь”); “Прарок” (1918, “Вольная Беларусь”); “М. Багдановічу” (1918, “Вольная Беларусь”); “Беларускі шлях” (1918, “Беларускі шлях”); “Беларуская зямля” (1918, “Беларускі шлях”); “Вясной” (1918, “Беларускі шлях”); “На вялікадзень” (1918, “Беларускі шлях”); “Хрыстос васьрос!” (1918, “Беларускі шлях”); “Доч месяца” (1918, “Беларускі шлях”); “Май” (1918, “Беларускі шлях”); “Белая бярозка” (1918, “Беларускі шлях”); “Ранараненька” (1918, “Беларускі шлях”); “Dzień dobry u chaty” (абразок) (1918, “Беларускі каляндар”); “На біблейны лад” (1915, “Наша Ніва”).

¹ Поўны змест зборніка (у дужках падаецца год і месца першай публікацыі твору): “Ці грэх” (1913, “Наша Ніва”); “Сьляпые” (1913, “Наша Ніва”); “Дзіця рая” (1914, “Наша Ніва”); “На горне душы я

“Беларускія пісьменнікі”². Але ёсць у зборніку творы, якіх бібліяграфія не падае. Гэта вершы “Над страхой варона ўецца”, “Крывавая карона”, “Ратаям”. У зборнік аўтар улучыў вершы і абразкі, напісаныя ў 1913–1918 гадох. Разьмешчаныя творы ў храналягічным парадку. З кожнага творчага году аўтар выбраў па некалькі вершаў. Выпадае з гэтага шэрагу толькі 1916 год, на працягу якога Бядуля мала пісаў і публікацый амаль не было. Аднак выбранае з твораў пэўнага пэрыяду і храналягічнае разьмяшчэньне толькі на першы погляд падаецца вытрыманым. Калі ўважліва прааналізаваць тэматыку вершаў і паслядоўнасьць іх у шытку, то складваецца своеасаблівы сцэнар той эпохі, прасочваецца дынаміка стаўленьня паэта да падзей, якімі яна была напоўненая. У сувязі з гэтым цалкам вытлумачальнае разьмяшчэньне ў канцы зборніка верша, напісанага ў 1915 годзе.

Сшытак пачынаецца вершам “Ці грэх...”, апублікаваным у “Нашай Ніве” 24 кастрычніка 1913 году. У Зборніку твораў Бядулі 1937 году, як і ў наступных зборніках, гэты верш мае назву “Дазволь” і ў тэксьце адпаведна словы “ці грэх” зьменены на “дазволь”:

Ці грэх цябе любіць за сьветлыя часіны,
Якія ты даеш мне ў шчасці перажыць, –
За шчырае натхненьне, мілая дзяўчына,
Ці грэх цябе любіць?

Калі друкаваўся гэты верш, Бядулю было 27 гадоў. Ягоная пазыя гэтага жыцьцёвага пэрыяду напоўненая матывамі каханьня. Але зборнік ён пачынае менавіта гэтым вершам. І гэта адзіны тут верш пра каханьне. У пытаньні “ці грэх?” гучаць ноты апраўдваньня паэта. Перад кім ён апраўдваецца? І хто адрэдагуе верш у 1937 годзе: сам аўтар ці ўніклівы рэдактар? А што, калі адказ знаходзіцца ў наступным вершы “Сьляпыя”, апублікаваным у тым самым 1913 годзе?

Паэт ведаў жыцьцё простага народу, бачыў і помніў зь дзяцінства яго нялёгкаю працу, гібельне, калецтва. У вершы “Сьляпыя” ён падае карціну, як “па дзікай, па топкай дарозе глухой сьляпыя ідуць небаракі”. Але ці ня ёсць яна алегорыяй, роздумам над лёсам беларускага народу, які, нягледзячы ні на што, “верыць і чакае”. Паэт жа можа мацаваць яго веру вершам, дзе побач з праўдай жыцьця – плач па ахвярах “фальшывых нявідзімых мар” і малітва:

Хай дзіва іх гоіць таёмным агнём,
Хай дзіва іх гоіць падзёмным руччом,
Малітвамі сіла сьвятая.

Паэт ня можа дазволіць сабе ўсеабдымнае забыцьцё каханьнем, маладую невідушчасць, бестурботнасьць у той час, калі перад ім безьліч людзкога гора, калі ён ужо ўсьвядомлена адчувае адказнасьць за тое, як ягонае пісьменьніцкае слова адгукнецца ў адлюстраваньні эпохі:

На горне душы я жывы верш каваў,
Мне молатам горэ служыла;
Зык песьні паўночнай у сэрцы хаваў,
І сэрца свой боль гаварыла...

Верш “На горне душы я жывы верш каваў...” паэт зьмясьціў у шытку чацьвертым. Такім чынам ідэяная скіраванасьць зборніка была абзначаная, а гэтым вершам – і галоўнае паэтычнае крэда.

Пра што б ні гаварыў паэт далей, якія б рамантычныя малюнкi ні выяўляў, у яго абавязкова прысутнічае нейкая зграваная істота: маленькі хлопчык, дзяўчына – “галубанька гаротная”, сьляпыя. Іх усіх паэт атуляе павагай, спачуваньнем і надзяляе самымі сьветлымі рысамі. Менавіта дзеля іх у вершы “Прыдзіця” Зьмітрок Бядуля будзе клікаць:

Прыдзіця вы добрыя... Вечна кахаючы,
Шчасьця вы сьвету даруіце!
І горэ-нуду і пракляцьця ахвяраю
Вашэй руйнуіце!..

Наступную частку зборніка складаюць вершы, напісаныя на падзеі Першай сусьветнай вайны. Людзкае гора, “сьмерць, бура, трывога” пераліліся ў іх з адчаем чалавека перад апакаліпсічным зыходам. І Волат, які ў народных паданьнях спаконвечна быў увасабленьнем ваяра-абаронцы, у Бядулі становіцца ваяром-мсьціўцам і набывае рысы, далёкія ад станюўчых (“Волат”).

Я – цар – уладарны!
Я – сьмерці таварыш!
Свой гнеў празь мяне Бог на сьвет пасылае!
Я – помста за мора няшчасьця і сьлёз.

Жудасную карціну вайны, натуралістычную і адначасова алегарычную, малюе верш “Ад крыві чырвонай”. Не саступаюць яму ў апісаньні жахаў крывавай бойкі і шмат іншых вершаў Зьмітрока Бядулі 1914–1915 гадоў. У зборніку тэма вайны перарываецца вершамі “Вавілон” (3 казак мінуўшчыны), “На біблейны лад”. Тут паэт спрабуе адшукаць зачаткі вялікай трагедыі народу. Ён перакананы ў злачыннасьці вайны, жахаецца яе крываваўшым умалотаў і пратэстуе з усёй сілай свайго паэтычнага духу. З тых жа пазыцый непрыняцьця гвалту, асуджэньня любога кровапраліцьця Бядуля ня мог вітаць бальшавіцкую рэвалюцыю. У зборніку паэт зьмяшчае верш “У гадаўшчыну Рэвалюцыі”, напісаны да дня лютаўскай рэвалюцыі, якая стала для народу прамнем волі. Ён разам з натоўпам на плошчы захапляецца гарачымі словамі прамоўцы і чакае ад яго адказу на галоўнае пытаньне: “Як збыцца нам цяжкага гора?”. Але прамоўца заклікае да помсты – “атруты балючай душы”:

І страшныя словы, бы пёмныя хмары,
Туманюць шматтысячны твары...
Усе вочы малаанкай палаюць, гараць –
Ні можна чапаць гэтых мас!
Бо “вока за вока”, – мінулы закон, –
Зноў зробіцца панам у нас...
І проціў свабоды мы зноў заваюем...

Так паэт засьцерагаў ад братазабойнай вайны, насоўваньне якой адчуваў і прадбачыў яе наступствы. Верш, як бачым, напісаны тады, калі ўжо адбылася Кастрычніцкая рэвалюцыя. Стаўленьне паэта да ўсяго, што яна прынесла, выразна прагавіраецца ў апошніх радках:

² Грышкевіч В. М. Бядуля Зьмітрок: Бібліяграфія // Беларускія пісьменнікі: Біябібліяграфічны слоўнік. У 6 т. Т. 1. Мінск, 1992. С. 452–467.

Зьдзіцэлыя твары. Ні людзі – зьвяр’ё
 Сваволя пануе ўвакруг.
 Грабуюць і паляць і нішчаць край
 Народ сабе друг ці ня друг?
 О, Воля, ты толькі, як промень, зірнула,
 О, Воля, ты нас абманула...

У паэтычным летапісе Зьмітрака Бядулі гэтаму вершу папярэднічаў “Плач Волі”, напісаны ў снежні 1917 году, але ў гэтым зборніку ён зьмешчаны наступным. Пасьля ідуць знакавыя вершы “Прарок”, “Беларускі шлях”, “Беларуская зямля” ды інш.

Гэй Лях і Рос, тут вам прымус
 Ні можа існаваць ані,
 У нашым краю беларус
 Гаспадаром зямі!

(“Беларуская зямля...”)

Ёсьць у апошняй частцы зборніка некалькі лірычных вершаў, якія абагуляюць характава прыроды (“Белая бярозка”, “Рана-раненька”, “Май”). У паэзіі Зьмітрака Бядулі прырода і чалавек у ёй суіснуюць як найвышэйшая гармонія быцця, і ўсё, што здрадзіць гэтай гармоніі, ня мае права на існаваньне.

Завяршае сшытак верш-малітва з сэрыі “На біблейны лад”, надрукаваны ў “Нашай Ніве” ў 1915 годзе. Так, пэнт прапаноўвае народу адзіны праўдзівы, на ягоную думку, шлях, шлях служэньня Богу і веры ў найвышэйшую Яго ласку. Менавіта ў вершах апошняй часткі зборніка ўсё часцей сустракаюцца словы Бог, Гасподзь Магутны, Хрыстос.

Як Бог стане вечнай тваёй абаронай,
 Тады згодна будзеш ты жыць;
 Табе стануць вольны чатыры староны,
 Ніколі ні будзіш тужыць.

Зборнік пад інвэнтарным нумарам 19685 складаюць 38 апавяданьняў і абразкоў. Ён мае аформлены аўтарам змест. Але туды ўпісаныя толькі першыя 12 твораў, далей – пустыя старонкі. Перад кожным апавяданьнем ці цыклем абразкоў ёсьць тытульны аркуш з назовам апавяданьня і нумарам паводле зместу ў пачатку зборніка. Нягледзячы на тое, што змест незавершаны, нумарацыя тытульных аркушаў вытрыманая да канца. Ёсьць тытульны аркуш да апавяданьня “Шалёны”, гэтак як і пазначана ў змесце, але самое апавяданьне не расклеенае. У змесце пад нумарам 4 ідзе апавяданьне “Гармонік плакаў”, аднак у зборніку яго няма. Старонкі ад 27-й да 32-й улучна зь нейкае прычыны з зборніка зьніклі³.

³ Поўны змест гэтага зборніка наступны: “Малітва малаго Габрусіка” (1910, “Наша Ніва”); “Шалёны” (1912, “Наша Ніва”); “Тулягі” (1912, “Наша Ніва”); “Пяць лыжэк заціркі” (1912, “Наша Ніва”); “Сон Анупрэя” (1912, “Наша Ніва”); “Горэ ўдавы Сымоніхі” (1912, “Наша Ніва”); Міньатуры: “У часе змерканьня”; “Ля кросен”; “Не пячы гэтак, сонейко”; “Стары пастыр”; “Здалося мне, што струны нейкіе рваліся...”; “Злодзей” (1912, “Наша Ніва”); “Вялікі пост” (1912, “Наша Ніва”); Міньатуры: “Ральля”; “Толькі што бярозка пукацца пачала”; “Пячоў начлежнікі”; “Шэптаў чарот”; “Клікаў мianie brat moj...” (1912–1913, “Наша Ніва”); “Сьцёпка” (1913, “Наша Ніва”); “Ліст” (1913, “Наша Ніва”); “Ашчасьлівіла” (1913, “Наша Ніва”); “Сымон” (1913, “Наша Ніва”); “Малыя драваскі (1914, “Наша Ніва”); “Паўночная містэрыя” (1913, “Наша Ніва”); “На каляды к сыну” (1913, “Калядная пісанка”); “Сьмерць пастушка” (вясковы абразок у 2-х актах) (1914,

Даведнік “Беларускія пісьменнікі”, як і ў выпадку з апісаным тут зборнікам вершаў, не называе абразок “Брацкія магілы” з цыклем “Штрыхі” і абразок “Зямля”. Першы публікаваўся ў расейскамоўнай газэце, якая выходзіла ў Менску ў 1917 годзе. Магчыма, што гэтая самая газэта друкавала вершы “Кривая карона” і “Ратаям”, на што паказвае надпіс па-расейску “Минск, 15 апреля 1917” пад адным зь іх. На вялікі жаль, назоў газэты пакуль устанавіць не ўдалося. Пра расейскамоўнасьць газэты сьведчыць і адгорт наклейкі, які добра прачытаецца на прасьвет.

Абразок “Ральля” для Збору твораў у пяці тамох⁴ перадрукаваны з газэты “Наша Ніва”, дзе ён быў змешчаны 10 студзеня 1913 году. Нашаніўская публікацыя расклеена аўтарам і ў нашым зборніку. Але тут рукой Зьмітрака Бядулі папраўлены адзін радок: “Цёпла грэла сонейка і пачалі пукацца маладыя бярозкі” – закрэсьленая другая частка сказа і зьверху напісана “і будзіла к жыцьцю і радасьці”. Зьмяніў і дапоўніў Бядуля канцоўку апавяданьня “Сымон”. Яно расказвае пра долю селяніна Сымона, які “лічыўся найбольшым бедаком у вёсцы”. Моцна не шанцавала яму: “то бык нагу выкруціў, то пуны згарэла, то бульба пагніла”. Зрабіўся Сымон панурым і стаў шукаць, на кім спagnaць сваю страшэнную злосьць. Дома ён бачыць сваю жонку, “высокую і тонкую худую кабету з запайшымі грудзьмі, з бледным, падобным да воску тварам, у парванай вопратцы”. “Дык вось хто вінаваты” – як апаліла Сымона. І ён пачаў біць жанчыну. Пасьля моцных пакутаў Сымонава жонка памірае. Пасьля паховін “паглядзеў Сымон на дзетак сіротак і сэрца яго мо першы раз у жыцьці зашчаміў жаль, вялікі жаль... Божа мой! За што гэта я жонку сваю ў магілу ўвагнаў?” Заканчваецца апавяданьне словамі: “І нешта нажом урэзала яго ў сэрца, і нехта балюча таргануў яго сэрцам...” Апавяданьне “Сымон” у Збор твораў 1985–1986 гадоў не ўвайшло. З нашаніўскай публікацыі 1913 году яно бязь зьменаў было перадрукаванае ў першы пасьлярэвалюцыйны зборнік Зьмітрака Бядулі “На зачарованых гонях”⁵ (Менск, 1923). У дадзеным сшытку апошні сказ, працытаваны тут, Бядуля закрэсьліў і ніжэй дапісаў: “Скуль агарнула гэтка вялікая злосьць? Што гэта са мной зрабілася? І застылі ў мутных вачох яго выразы балючых пытаньняў...”

“Лучынка” № 2); “Умарыўся” (1914, “Лучынка № 6”); “Акорды” (1914, “Велікодная пісанка”); “Буслы” (1914, “Лучынка № 3”); “Ziamla” (1914, “Беларус”); Рознае: “Спатканьне”, “Казкі”, “Два словы”, “Купальская ноч”, “Сьвягло” (1914, “Наша Ніва”); “На стаянцы” (1914, “Беларус”); “Летапісцы” (1914, “Беларус”); “Варажба” (1914, “Дзень штукарства”. Вільня); “Акорды мора” (1914, “Наша Ніва”); “Дудар” (1915, “Наша Ніва”); “Чараўнік” (1914, “Наша Ніва”); “Рабая сучэчка” (1915, “Наша Ніва”); “Туга старога Міхайлы” (1915, “Наша Ніва”); “З дарогі” (1915, “Наша Ніва”); “Галгофа” (1917, “Вольная Беларусь”); “Габрусь і яго кабыла” (1917, “Вольная Беларусь”); “Штрыхі”: I – “Брацкія магілы” (1917, [расейскамоўная газэта]), II – “Крыжы” (1918, “Беларускі шлях”); “Земля” (1917, [“Беларуская рада”]); “Сёмка” (1917, “Вольная Беларусь”).

⁴ Змітрок Бядуля. Збор твораў. У 5 т. Т. 2. Вершы ў прозе; Лірычныя імпрэсіі; Апавяданні. Мінск, 1986.

⁵ Змітрок Бядуля. На зачарованых гонях: Апавяданні. Менск, 1923.

Перапісаў Зьмітрок Бядуля і апошні эпізод апавядання “Буслы”. Яно расказвае пра сям’ю вапеньнікаў па прозьвішчы Буслы, “каторыя ўжо гадоў зь дзесяць кожную вясну прыходзілі ў Хоціна на ўсё лета капаць вапну”. У апавяданні вельмі дакладна выпісаная сцэна гульні моладзі ў “пярэцяжкі”, у якую нечакана ўлучаецца стары Міхайла, бацька Сёмкі Бусла. У вядомым нам варыянце публікацыі ў “Лучынцы” і Зборы твораў 1985–1986 гадоў апошні эпізод гучыць так:

Хлопцы і дзяўчаты змоўклі. Толькі вугальчыкі трашчалі на вогнішчы. Сёмка кінуўся да ляжачага бацькі, падняў яго і пацалаваў руку. У вачах хлопца блішчэлі і радасьць, і жаль. А стары Бусел, паглядзіўшы сына па калматай чупрыне адазваўся: – ня гневаюся, сынку, ня гневаюся. Вам – моладзі – трэба церабіць сабе дарожку і сілай і працай.

У шытку тэкст пасля сказа “Толькі вугальчыкі трашчалі на вогнішчы” абрэзаны і рукой Зьмітрака Бядулі дапісаная новая канцоўка:

Стары Бусел спрытна падняўся с зямлі і сьмяючыся сказаў: – Дрэнь і ты, сынку, не спадзеваўся я каб гэтак доўга табе трэба было валаводзіцца са мною, старыком. Я, у тваіх гадох, куды дужэйшы цябе быў!..

Завяршаюць зборнік апавяданні “Зямля” і “Сёмка”, у якіх аўтар п’е гімн генію простага чалавека – працаўніку вёскі.

Селянскі сход. Гаворуць с под’емам духу. Чуецца у народных масах, у дзяцей вёскі шмат прыроднага таленту. У думках – талкоўнасьць. Хоць часам формы гутаркі вельмі грубыя, але выразныя, ядрэныя. Яны прыпамінаюць біблейны просты, вобразны стыль. Ёсьць іскры народнага генія, якія раптам вырываўшыся с цемры яшчэ болей вабяюць сваёй яркасьцю.

Думаў я ў гэты час:

О, дзядзькі, колькі спаміж вас магло-б быць пры добрых варунках паэтаў, маляроў, вучоных і другіх вялікіх людзей!

(“Зямля”)

Зь яшчэ большай сілай гэты гімн гучыць у апавяданні “Сёмка”, дзе з душэўным болем пісьменьнік гаворыць пра мову і разам з сваім героем кідаецца барацьбу яе, нягледзячы на асуджэньне і неразуменьне, як гэта ні дзіўна, носьбітаў самой мовы. І ўсё ж выйсьце ён бачыць у карыснай працы, невычэрпная крыніца якой – вёска.

Вёска – гэта будучына наша. Яе грунт, яе сыны носяць захавана у сябе падсвядомую сілу і кіпучую энэргію. Трэба толькі шчыра узяцца за яе – за сілу. Як той добры садаўнік, каторы лішнія галіны зрэзае, змазвае і дрэва вырастае на славу і дае смачныя плады, – так сама і грунт народнай моцы у руках шчырага, кемнага працаўніка дзеля добра сваіх братоў. А горад захварэў, зусім захварэў і укрывіўся балючымі шышкамі. Ох, як ня любіць Сёмка гораду, – з самага пачатку ён яго не палюбіў: фальшывы гарадзкі блеск! Няшчырая усмешка, пылам і дымам замураная душа – мізэрная, нэрвовая, пустая душа горада... Гэта мора людзей,

што сьціскаюць да болі адзін аднаго ад песнаты. З аднаго боку – шалёнае, бязьмернае багацьце, а побач – страшэнная, зубоскальная беднота.

Жудасна робіцца Сёмцы. Баіцца ён гнілага наносу горада у вёску. Як тая балотная яшчарка, ціха, крадучыся, сунецца, блізіцца атрута хворага гораду у здаровую вёску...

І ня варта спрачацца зь Бядулем, асуджаць ягоную зацятасьць і перабольшаньне ролі той чыстай крыніцы, імя якой – Вёска. Пасьля страшных пакут вайны, асабістай неўладкаванасьці і трывог, штодзённага сузіраньня людзкіх трагедый, Зьмітрок Бядуля імкнецца да той стыхіі, якая яго ўзгадавала, да гарманічнага суіснаваньня з прыродай. Найвышэйшую ролю ў тварэньні гэтай гармоніі ён аддае селяніну, шчыраму і адданаму працаўніку зямлі-карміцелькі. Становячы яго на “грунт народнай моцы”, якая павінна выратаваць сьвет ад духоўнай пустаты, мізэрных учынкаў, сацыяльных хвароб, Зьмітрок Бядуля верыць у гэта далёка не наіўнай верай і ў веры сваёй не памыляецца.

Зборнік апавяданьняў, пра які тут ідзе гаворка, канцэптuallyна розьніцца ад зборніка вершаў. Магчыма, што і рыхтаваліся яны зь перапынкам у некалькі гадоў. На гэта паказваюць некаторыя вонкавыя іх асаблівасьці: фармат шыткаў, гатунак паперы, афармленьне вокладкі. Калі ў вершах сустракаюцца толькі нязначныя аўтарскія праўкі, то ў апавяданьнях сур’ёзная праца Бядулі над тэкстамі відавочная. Аўтарскі зьмест у пачатку зборніка, праўкі, заштрыхаванае ў канцы твораў імя аўтара, якое стаяла ў газэтнай ці часопіснай публікацыі, сьведчаць, што менавіта зборнік апавяданьняў Зьмітрок Бядуля рыхтаваў да друку.

У 1923 годзе ў Менску ў Беларускай кааперацыйным выдавецкім таварыстве “Савецкая Беларусь” выйшла першая пасьярэвалюцыйная кніга Зьмітрака Бядулі “На зачарованых гонях”. У яе ўвайшло дваццаць восем апавяданьняў, зь іх адзінаццаць знаходзім і ў рукатворным зборніку. Складана меркаваць, што мы маем: адзін з варыянтаў кнігі “На зачарованых гонях” ці іншы зборнік? У кожным разе, рыхтаваўся ён паміж 1917–1922 гадамі і быў спробай аднаго зь першых пасьярэвалюцыйных выданьняў.

У творчай біяграфіі Зьмітрака Бядулі ёсьць і першы пасьярэвалюцыйны зборнік вершаў “Пад родным небам”, выдадзены ў Менску ў 1922 годзе выдавецкім таварыствам “Адраджэньне”. Сярод сарака сямі вершаў таго зборніка толькі чатыры ёсьць у разгледжаным тут. У гэтым выпадку ні тэматыкай, ні падборам вершаў зборнік зь бібліятэкі архіву-музею на варыянт зборніка “Пад родным небам” не паказвае.

Даючы гістарычную ацэнку гэтым унікальным знаходкам, трэба адзначыць, што яны могуць і маюць права пазыцыянавацца як дакумэнты творчай лябараторыі Зьмітрака Бядулі і адначасова могуць і маюць права быць улучанымі ў яго творчую бібліяграфію.

Hanna Zapartyka (Miensk, Belarus)

'AND THE HEART SPOKE ITS PAIN...'

ŽMITROK BIADULIA'S LEGACY IN NEW ARCHIVE FINDINGS

Among the items of Alieš Kučar's private archive and library acquired by the Belarusian National Archive-Museum of Literature and Art, there is a two-volume collection of Žmitrok Biadulia's literary compositions collated and designed by the author himself. They are large manuscripts with glued excerpts from the texts by Jasakar – Žmitrok Biadulia, cut from different periodicals. The two manuscripts were given the Archive-Museum's numbers 19684 and 19685.

The former includes 57 poems and sketches published in *Naša Niva*, *Bielarus*, *Voŭnaja Bielaruś* and others periodicals in 1913–1918.

The texts lyrically express the poet's feelings towards Belarus; many of them are reflections on the World War I and the October Revolution.

The latter collection includes 38 short stories and prose sketches published in the same editions. It differs conceptually from the poetic collection.

These are a unique discovery, which awaits its proper historical evaluation. Already, these items should be treated as evidence the creative process of Žmitrok Biadulia and should be included in his bibliography.